

AKADEMİK EMEK SÜRECİNDE PROLETERLEŞME EĞİLİMLERİ

Proleterianzation Tendencies on Academic Labour Process

Emine Yönden Pehlivan*

Öz

Bu çalışma Avrupa Yükseköğretim Alanındaki piyasa kriterlerlerinin akademik yükselme kriterleri içerisine nasıl yerleştirildiğini, yeni denetim mekanizmalarını ve bunlarla birlikte akademisyenin sınıf konumundaki gelişmeleri ele almaktadır. Bologna süreci ve son dönem gelişmelerle Avrupa Yükseköğretim Alanı oluşmaktadır. Yükseköğretimdeki kalite süreçleri, Bologna süreci ve akreditasyon çalışmalarıyla akademik iş yeniden tanımlanmakta; sertifika programları, uzaktan eğitim, projeler, Teknokent ve Teknoloji Transfer Ofislerindeki (TTO) faaliyetlerle akademik işin yeni biçimleri gelişmektedir. Çalışma, tüm bunlarla akademik emeğin gerçek boyunduruk altına alındığını ve proleterleşme eğilimine girdiğini iddia etmekte ve gelişen denetimin yönü ve derinliğini Türkiye'deki dört üniversitede gerçekleştirilen karşılaştırmalı örnek olay çalışmasından hareketle göstermeye çalışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Yükseköğretim Alanı, denetim, yeni akademik iş biçimleri, gerçek boyunduruk, proleterleşme.

Abstract

This article discusses how criterions of higher education market have been emplaced in academic promoting criterions, new surveillance methods and changes in social positions of academics. By Bologna Process and new developments European Higher Education Area is developing. Academic job has been defined with quality process, Bologna process; accreditation and new academic works have been show up with distance education, certificate programs, projects, activities in TEKNOKENT and Technology Transfer Office. Article asserts that with this process academics are taken under real subsumption and academics are in tendency to

* Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, Türkiye / emine.yonden@gmail.com

Doctorate student, Ankara University, Faculty of Political Sciences, Ankara, Turkey

Geliş Tarihi / Received: 07.01.2017 - Kabul Tarihi / Accepted: 04.02.2017

proleterianization. Article discusses that by data constituted from four universities in Turkey with a comparative case study.

Keywords: European Higher Education, Area, surveillance, new academic works, real subsumption, proleterianization.

Giriş

Bu çalışma Türkiye’de yükseköğretim üretim ilişkilerini, akademik emek sürecini ve akademik emekte proleterleşme eğilimlerini incelediğim doktora tez çalışmamın akademik emeğin gerçek boyunduruk altına alınması konusundan üretilmiş bir çalışmadır. Akademik emek sürecini analiz etmenin zor olduğunu söyleyebiliriz. Buna sebep olan konulardan birincisi bilime atfedilen tarafsızlık ve evrenselliğin akademisyeni sınıflar üstü bir yere yerleştirmesidir; oysa akademik emek, özel veya devlet üniversitelerinde ve enstitülerde istihdam edilen ücretli emektir. Akademisyen, her ne kadar ücretli emek olsa da kendisini üretim aracına sahipmiş gibi düşünebilmektedir; örneğin daha önce İngiliz üniversitelerinde yöneticilik yapmış bir akademisyenin *Guardian Blok*’ta (21 Ağustos 2015) söyledikleri anlamlıdır:

Akademisyenler araştırma izinlerine başvururken onlardan çalışmalarından ne elde etmeyi umduklarını ve zamanlarını nasıl geçireceklerine dair bir öneri istediğimizde akademisyenler, bunun neoliberal bir baskı olduğunu söyleyip karşı çıkıyorlar... Bu akademisyenler kendilerini büyük ve kompleks bir örgütün parçası olarak değil; kendi iş yerlerine sahip (self employed) gibi düşünmektedirler (1-2. Parag.).

Akademisyenin kendisini üretim aracı sahibi gibi görmesinin sebebi akademisyenin yükseköğretimdeki üretim aracı, nesnesi ve ürünüyle ilişkisi olabilir. Oysa Max Weber daha 1915’te yaptığı analizinde Amerikan üniversitelerindeki asistanların yarı proleter ve güvencesiz olduğunu, asistanın yaşadığının geçmişte küçük meta üreticisinin yaşadığı şeyle aynı olduğunu söyler. İşletmelerde işçi nasıl üretim araçlarından kopuk ise Amerikan üniversitelerinde asistan da devletin tahsis ettiği araçlardan o kadar kopuk ve onlara bağımlıdır. İşletme yönetiminde söz sahibi değildir (Weber, 1993: 128, 132).

Avrupa ve Türkiye’de çeşitli mistifikasyonlarla akademik emek süreci bulanıklaşmaktadır. Örneğin saha çalışmamız sırasında görüştüğümüz bir öğretim üyesi yapılan işin memurluğa dönüştüğünü; ancak kendisini memur gibi hissedenin akademisyen olamayacağını söyledi:

Maalesef günümüzde gerçek akademisyenlik kimliğinin ortaya çıkmayışi üniversitenin bir iş olarak düşünülmesinden kaynaklanıyor; hâlbuki bu herhangi bir iş değil, kendisini memur gibi hissedenden birinden akademisyen olmaz (AÜ, Müh. Fak., prof. dr.).

Akademik iş herhangi bir iş değil hakikati arama işi olarak kodlanmaktadır. Hakikat arayışı düşüncenin kadiri mutlak olduğu yanılması içinde barındırır. Bourdieu akademik düşüncenin tıpkı edebiyat ve resim gibi kendini saf simgesel bir etkinlik olarak yüceltiğini söyler (Bourdieu, 2015: 21). Akademisyen, “pratik meşgale ve kaygılardan azat olmuş, çalışmaya adanmış boş zaman” içinde okul tarafından organize edilen “kendinden başka amacı olmayan” faaliyetler yürüttüğünü düşünür (s. 25-26). Görüşmelerimiz sırasında akademisyenlerin kendi mesleği hakkında konuşurken “tutku”, “adanmışlık” ve “bağlılık” gibi kavramları çok kullandığını gördük. Bu kavramlarla tanımlanan meslek Bourdieu’nun bahsettiği gibi “ciddi oyun alanında örtük referanslar ve göndermelerle dolu bir ortaklık ve cemaat ağı” gibidir. Bu cemaatin yaptığı işi, iş sürecini ve emek olarak sınıfsal konumunu analiz etmek zorlaşmaktadır. Görüştüğümüz başka bir akademisyen yukarıdaki akademisyenin tam tersine bilim ve bilgi üretmenin emek süreçlerini perdelediğini; kendisinin aslında memur olduğunu; buna göre iş tanımının yapılması gerektiğini söylemiştir:

Bir işyeri olarak algılanmıyor; biz bunun da mücadelesini verdik. İşyeri dediğin zaman siz memur zihniyetli misiniz diyorlar. Ben 2547 sayılı yasaya tabi bir devlet memuruyum zaten... Başka idari görevler yürütüyorsak tanımlı iş saatleri arasında yapılmalı çünkü benim emek sürecimin tamamını bilimsel araştırmalar oluşturmuyor ve ben bilimsel araştırmaya göre bir emek rejimi tarif edemem. Bilimsel araştırmalar bunun tanımsızlaştığı, yani o kavganın buharlaştığı alan (ODTÜ, Fen Ed. Fak., ar. gör.).

Yukarıda vurgulanan şey akademisyenin sadece bilimsel araştırma değil, idari görevler ve öğretim faaliyetleri de yaptığı ve sadece araştırma faaliyetlerine bakarak yükseköğretim hizmeti üretim sürecinin tanımlanmaması gerektiğidir. Akademisyenler bölüm organizasyonundan kaynaklı birçok iş yapmaktadır. Araştırma görevlisi bu işlerin de görünür olması gerektiğini söylemektedir.

Yukarıda akademisyenin bahsettiği perdeyi aralayan, akademik emek sürecini ve akademisyenin sınıfsal konumunu analiz eden çalışmalar vardır. İngiltere üniversiteleri üzerine yapılan analizlere değinmek burada anlamlı

olabilir. Tom Wilson (2007) İngiltere üniversitelerindeki akademisyenlerin proleterleştiğini söyler. Wilson'ın proleterleşmeyi işaret ettiği değişkenlerden birincisi akademisyenin değersizleşmesi ve niteliksizleşmesi; ikincisi denetimdeki değişim, mesleki dayanışmanın yitirilmesi, otoritenin ve sorumluluğun yitirilmesi; üçüncüsü öğretim ve araştırmadaki ayrılmayla birlikte gelen emekteki büyük bölünme; dördüncüsü de sınıfsal bilinçteki gelişmelerdir. İngiltere üniversitelerindeki proleterleşmeyi ele alan diğer bir isim de Micheal W. Powelson'dır. Powelson (2011) akademisyenin proleterleştiğini şu değişkenlerden hareketle iddia eder: Birincisi üretim araçları üzerinde ne üretileceği ve üretim süreci üzerindeki kontrolün yitimi; ikincisi akademisyenlerin üretken emeğe dönüşmesi; üçüncüsü de akademisyenlerin mülksüzleşmesidir. Powelson, Wilson'dan farklı olarak niteliksizleşmenin yaşanmadığını tam tersine akademisyenlerin her sene bir önceki seneye göre daha kalifiye olmaları beklendiğini söyler. P. Kelly (1998) de orta sınıfın işçi sınıfına dönüştüğünü, akademisyenin proleterleştiğini söyler. Kelly işin denetim ve yönetimi üzerindeki kontrolün yitiminden hareketle bunu ileri sürer. Bu proleterleşme süreci öncesinde akademisyenin denetim ve kontrol yetkilerinin olduğu anlamına gelir. Kelly, değersizleşmenin ve niteliksizleşmenin yaşandığını ancak bunların proleterleşme için bir değişken olmadığını söyler (s. 54). Kelly teknik bölünme ve sosyal bölünme arasındaki ayırmadan hareket eder. Teknik bölünme zaten üretken olan emeğin kendi içinde yaşanır ve üretkenliği arttıran bir süreçtir, dolayısıyla niteliksizleşme ve değersizleşme daha çok bu emek ilişkileri içinde yaşanır ancak proleterleşme sosyal bölünmeyle ayrılmış olan kesimlerden birisinin yer değiştirmesidir. Örneğin üretim ve birikimin yönetimi ve denetimine sahip olanın bunu yitirmesi sürecine proleterleşme denir (s. 54, 55). David Balsamo (2014) akademisyenlerin özerkliklerini yitirdiğini söyler ve akademisyenlerin bugün nasıl yönetildikleri ve kontrol edildiklerini, bunların araçlarının ne olduğunu sorar. Balsamo ilk olarak piyasalaşma araçlarının yönetim araçlarına dönüştüğünü söyler. Üniversite sıralamalarının (leaguetable) nasıl denetim aracına dönüştüğünü anlatır. İkincisi de "The Transparent Approach to Coasting on Teaching, Research, Others..." adlı düzenleme ile her dersin, araştırmanın maliyet analizinin yönetime verilmek zorunda olmasından ve dersin verilebilmesinin ve araştırmanın yapılabilmesinin bu rapora bağlı olduğundan bahseder. Balsamo da değersizleşme ve niteliksizleşmenin bulanık tanımlamalar olduğunu söyler. Son olarak Richard Hall (2014) üniversitelerde artık değer üretilmeye başladığını ve akademisyenin üretken emeğe dönüştüğünü iddia eder. Değer üretimi ve birikim eğitimin niçin yapıldığını belirler ve akademisyenin üretim aracı üzerindeki kontrolünü yitirmesine sebep olur.

Proleterleşme üç değişkenden hareketle ele alınabilir. Bunlardan birincisi akademisyenin üretken emeğe dönüşümü, ikincisi akademisyenin mülksüzleşmesi ve üçüncüsü de akademisyenin gerçek boyunduruk altına alınmasıdır. Bu değişkenleri, şu göstergelerden hareketle ileri sürebiliriz. Ücretteki gelişmeler (ücretin miktarı değil; ücretin niteliği yani sermaye kaynaklı olup olmaması), bütçe sistemi, akademisyenin emek gücünü nasıl sattığı, performans ödemeleri, akademik ürünün satışı, akademisyenin kadrosu, işi yani üretim aracı ile ilişkisi ve yeni denetim türleri. Bu makalede sadece akademisyenin gerçek boyunduruk altına alınma değişkeni ele alınacaktır.

Yukarıda bahsedilen süreçleri ayrıntılı inceleyebilmek için seçilen belirli üniversitelerde karma yöntem kullanılarak veri geliştirilmiştir. Karma yöntemin kullanılmasının sebebi yükseköğretim üretim ilişkileri ve akademik emek sürecindeki dönüşüm problematliğini birden fazla soru etrafında tartışmak ve her bir sorunun farklı araştırma yöntemleri gerektirmesidir.

Bu çerçevede Türkiye’de yükseköğretim hizmeti üreten dört üniversite amaca dönük örneklem seçme tekniğiyle seçilmiş ve karşılaştırmalı örnek olay çalışması yapılmıştır. Seçilen üniversiteler Sakarya Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve ODTÜ’dür. Amaçlı örnekleme seçilen dört üniversitede iki ayrı yöntem kullanılarak veri toplanmıştır. Veri toplamada nitel olarak derinlemesine görüşme, gözlem, belge, doküman inceleme teknikleri; nicel olarak da anket tekniği kullanılmıştır. 2014-2015 yılında yürütülen saha çalışmasında yukarıda sayılan dört üniversitede amaçlı örnekleme seçilen toplam 34 öğretim elemanı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Aşağıda sadece derinlemesine görüşmelerden oluşturulan veriler kullanılacaktır.

Üniversitelerde Denetim

Marks kapitalist üretim tarzı altında çeşitli denetim biçimleri tasnif eder (Burawoy, 2015: 119). Bunlardan ilki zanaat üretiminde kendi üretim aracına sahip işçilerin üzerindeki tüccar sömürsü ve fabrikaların rekabetinden kaynaklanan denetimdir. İkincisi işçiler tek çatı altında bir araya geldiklerinde sermaye sahibi tarafından uygulanan denetimdir; bu biçimsel boyunduruktur. Üçüncüsü ise aşağıda ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz “gerçek boyunduruk”tur. Akademik emek sürecinde kapitalist nitelik taşımadan önce biçimsel boyunduruğun hâkim olduğunu söyleyebiliriz ancak yükseköğretim üretim süreci kapitalist toplumda ne kapitalist bir üretim tarzına sahipti, ne de zanaat; kamu hizmeti olarak farklı, özgül bir üretim tarzıydı (ki hala

kamu hizmetlerinin bazıları böyledir). Dolayısıyla kapitalist üretim tarzındaki bir denetim biçiminin özgül bir üretim tarzında, aynı şekilde görüldüğünü söylemek doğru olmaz, ancak yükseköğretim emek süreci kapitalist bir tarza bürünmeye başladıkça buradaki denetim biçimlerinin de zamanla “gerçek boyunduruk” biçimi aldığını söyleyebiliriz.

Üniversitelerde denetim yeni değildir. Kurulduğu andan itibaren denetimden bahsedilir sadece bunun boyutları ve niteliği değişir. Türkiye’de de akademisyen üzerindeki denetim çok eskidir. Üniversite dersleri üzerinde her dönem denetim olmuştur. Bunlara birkaç örnek verebiliriz: 1869 Nizamnamesi’nde Darülfünunun her üç şubesinde okutulacak dersler ayrıntısıyla belirtilmiştir. Bu, 1933’e kadar sürmüştür. Yeni bir dersin açılması için Nizamname’de değişiklik yapılması ya da Hükümet Kararnamesi çıkarmak gerekiyordu (Dölen, 2009: 85). Görüldüğü gibi bir dersin açılması sıkı kontrol altındaydı. Mülkiye Mektebinde 1892’de felsefe dersleri, 1895’te de tarih dersleri kaldırılmıştır (Timur, 2000: 135). Maarif müfettişleri edebiyat, ulum-u diniye, fen ve riyaziyyat şubelerindeki derslere girip bu dersleri denetlemiştir (s. 147). 1982 Yükseköğretim Kanunu ile de Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk dili, yabancı dil dersleri zorunlu olarak müfredata eklenmiştir.

Üniversite ve devlet arasında sürekli merkezkaç ilişkisi olmuştur. 1900’de kurulan Darülfünun, 1919’da tüzelkişilik sahibi ve özerk olarak tanımlanmıştır. Ancak 1933’te kurulan İstanbul Üniversitesi, Maarif Vekilliğine bağlanmış ve özerkliği kaldırılmıştır. Hatta İsmail Hakkı Baltacıoğlu “Meşrutiyetin verdiği muhtariyeti Cumhuriyet alamaz” demiş ve buna karşı çıkmıştır (Timur, 2000: 233-234). 1934 tarihli 2467 sayılı Yasa üniversiteyi genel bütçe içerisine almıştır. Bu yasada bilim özgürlüğü kavramı geçmez (Hatiboğlu, 1998: 104). 1946’da 4936 sayılı kanun çıkarılır. Bu Kanun, üniversitelerin yönetsel ve bilimsel özerkliğini ve kendi organlarını seçme hakkını evrensel olarak tanımlamış, üniversitelere tekrar tüzel kişilik tanımış ve üniversiteleri katma bütçeli kabul etmiştir; ancak yasa Bakan’a üniversite ve fakülte kurulu kararlarını beğenmezse değiştirilmek üzere geri gönderme hakkı tanımıştır (Timur, 2000: 246-247). 1946’da Milli Eğitim Bakanı üniversitelerin başıdır. 1961 Anayasası ile ilk defa Anayasa’ya üniversite özerkliği girmiştir. 1961’de 115 sayılı Yasa ile Milli Eğitim Bakanı yetkileri üniversite ve Üniversitelerarası Kurula devredilmiştir ancak gerekli hallerde Bakanlar Kurulunun üniversite yönetimine el koyabileceği kabul edilmiştir. 1982’de YÖK kurulmuştur. YÖK’ün yapısına baktığımızda meslekten kişilerden oluşan ancak akademisyenler tarafından seçilmeyen bir yönetim olduğunu

görüyoruz. Daha önce üniversitelerde bulunan yetki ve görevlerin çoğu YÖK’te merkezileştirilmiştir. Güçlenen YÖK ve rektörlüklerle akademisyenler karar alma mekanizmalarından uzaklaşmıştır.

Yukarıda üniversite ve akademisyenin devlet ve siyasetle ilişkisine kısaca değindik; ancak akademik emeğin sınıfsal konumunu tartışırken başka boyuttan denetimi ele almaya ihtiyacımız var. Bu yüzden aşağıda öncelikle akademisyenin biçimsel boyunduruk altına alınması; ikinci olarak da gerçek boyunduruk altına alınması ele alınacaktır.

Akademik Emeğin Biçimsel Boyunduruk Altına Alınması

Üretim araçlarının emek karşısına başkasının mülkiyeti olarak çıkmasıyla yani emeğin üretim ve geçim araçlarından koparak sermayenin denetimi altında çalışır hale gelmesiyle emek üzerinde biçimsel boyunduruk başlar (Marks, 2011: 788). Yani emeğin “özgür işçi” olarak; ücretli emek olarak üretim sürecine girmesi aslında biçimsel boyunduruk altına alınmasıdır. Bu da gerçek boyunduruğun ön koşuludur. Akademisyenin biçimsel boyunduruk altına alınmasını Osmanlı Devleti’nden bu yana kısaca ele almak yararlı olacaktır.

104

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyıla birlikte devlet görevlisi artığa doğrudan el koyma mekanizmalarından, üretim ve geçim araçlarından uzaklaştıkça, maaşlı bir çalışana dönüştükçe emek süreci o kadar biçimsel boyunduruk altına girmiştir. Her şeyden önce devlet hizmetlerinin örgütlendiği ve kamu görevlilerinin gün içinde belli saatlerde gittiği bir binanın olması kapitalist topluma ait bir olgudur. Osmanlı döneminde 19. yüzyıla kadar devlet daireleri yoktu. Devlet görevlilerinin aileleriyle yaşadıkları büyük konaklar aynı zamanda hizmetlerin de yürütüldüğü binalardı (Tekeli, 2010: 53). Medreselerde müderrislere baktığımızda da bunların sürekli medreselerde yaşadığını görüyoruz (Uzunçarşılı, 2014: 56). Yani iş zamanı ile iş dışı zaman, iş yeri ile ev, devlet görevlileri için ayrılmamıştı. Bunun yavaş yavaş ayrıldığını görüyoruz. Özellikle yükseköğretim hizmeti için bu daha yavaş gelişmiştir diyebiliriz. 1850’lerde Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye ve Darülfünunun ilk kuruluş yıllarına baktığımızda çalışmalarda bulunan ve ders veren kişilerin gittiği bir işyerinin henüz olmadığını görürüz. Ders verenlerin çoğu bürokrattı ve bu bürokratlar Darülfünuna tahsis edilmiş binalara sadece derslerini vermek için gidiyorlardı (Dölen, 2009: 58). Bunun yanında zamanla kütüphane ve laboratuvarlar da kurulmuştu ancak hocalar devamlı olarak bu binalarda bulunmazdı. Bu, zamanla değişmiştir. Akademisyenlik mesleği bir ömür bağlanılan profesyonel bir işe dönüştükçe üniversiteler de

akademisyenlerin gün içinde belli saatlerde buldukları, ders vermek dışında da vakit geçirdikleri iş yerlerine dönüşmüştür.

Kapitalizmle birlikte ücretli emek olarak mesleğe giren devlet görevlisinin iş süreci denetlenmeye başlanır; iş bölümü ve uzmanlaşmayla meslek örgütlenir. Keynesyen Refah Devleti Döneminde Taylorist yöntemler aracılığıyla kamuda bütün kadroların görev ve nitelikleri belirlenip, küçük parçalara ayrılmış ve sınıflandırılmış; kamu personel sistemi rasyonelleştirilmiştir (Aslan, 2013: 130). Edwards, kamunun bürokratik ilkelere göre örgütlendiği dönemde egemen denetim biçimini “bürokratik denetim” olarak tanımlar. Bu denetimde hiyerarşik güç kurumsallaşmıştır ve faaliyetler önceden belirlenmiş kural ve işlemlere uygun biçimde yürütülür (Edwards’tan akt., Ulutaş, 2011: 80). Üniversitelerde ise “bürokratik denetim” değil de daha özgül denetim biçimleri olduğunu görüyoruz; üniversitelerde yönetim ve akademisyen arasındaki denetim ilişkilerinden ziyade meslektaş denetiminden bahsedilebilir. Ulutaş, hekimlerin emek sürecini analiz ederken 20. yüzyılda hekimlerin denetiminde kamu idaresi ya da piyasa aktörlerinden ziyade mesleki denetimin daha önemli rol oynadığını söyler (Ulutaş, 2011: 80). Hekimler gibi profesyonel meslek olan akademisyenlikte de aynı şey geçerlidir.

Öğretim üyelerinin kendi arasında kadro ve unvana göre ve öğretim üyeleri ile araştırma görevlileri arasında geçmişten bugüne bir hiyerarşi ve işbölümü olduğunu görüyoruz. Araştırma görevlisi ve öğretim üyesi arasındaki hiyerarşi hoca öğrenci ilişkisi olarak kurulmaktadır. Görüştüğümüz öğretim elemanlarından bazıları bu hoca öğrenci arasındaki ilişkiyi anne-oğul, baba-oğul, ağabey-kardeş ilişkisi olarak adlandırmışlardır: “Bizimki anne-oğul ilişkisi denecek kadar yakın. Dolayısıyla biz hemen hemen akademik hayat açısından her şeyimizi danışman hocadan aldık. Dolayısıyla bizimki iş ilişkisinin daha ötesine geçecek kadar samimi bir ilişkiydi” (Ankara, SBF, prof. dr.).

Türkiye’de bazı üniversitelerde araştırma görevlilerinin yaptıkları işler üzerinde denetimleri olmadığını, işin belirleyicisinin hoca (öğretim üyesi) olduğunu görüyoruz. Hangi işin nasıl yapılacağı daha çok öğretim üyesinin tercihine bağlı. Bir araştırma görevlisi yaptığı işleri şöyle anlatmıştır:

Her dersin 2 tane asistanı olur en aşağı. Bu 2 asistan dersin bütün işlerini yapmak zorunda ve 4 ya da 5 gün ders anlatıyorlar zorunlu olarak... Bütün vize ve final sorularını hazırlamakla yükümlüsün. Sınavları, ödevleri biz okuyoruz... Dersin slaytlarını dönem başında

gözden geçirmekle yükümlüsün... Üstten görevler atanır size; şunları şunları yapacaksın diye; hiçbir söz hakkın yoktur (ODTÜ, Eğitim Fak., arş. gör.).

Araştırma görevlileri öğretim üyelerinin yaptığı ders işlerinin alt parçalarını yapmaktadır. Bunlar hoca yerine bazı haftalarda derse girmek, dersleri asiste etmek, yoklamaları işlemek, uygulama derslerini vermek, laboratuvar asistanlığı yapmak, sınavları düzenlemek, sınav soruları hazırlamak sınavların, quizlerin, ödevlerin okunması ve notlarının sisteme girilmesi, bitirme projeleriyle ve bitirme tezleriyle ilgilenmektir. Fen ve mühendislik bilimlerinde ayrıca laboratuvara malzeme almak, laboratuvar sorumluluğu, atölye sorumluluğu, laboratuvarların kurulumu ve temizlenmesi ile atıkların giderilmesi gibi işler de yapıyorlar. Bazı bölümlerde bunlar öğretim üyeleri tarafından da yapılmaktadır; bazılarında ise bunlar iş bölümüyle araştırma görevlilerinin yapacağı işler olarak belirlenmiştir. Bu, bölümden bölüme hatta aynı bölüm içinde öğretim üyesinden öğretim üyesine değişebilmektedir. Bunlar fakültede örgütlenen ancak örgütlenme ilişkilerini öğretim üyelerinin belirlediği işlerdir. Bir bölümde her öğretim elemanı farklı ekol ve ilişkiler deneyimlemiş olabiliyor. İş bölümü ve hiyerarşi üzerine akademide belirlenmiş yazılı kurallar olmadığını, yazılı olmayan teamüller olduğunu görüyoruz. Yukarıdakinin aksine gördüğümüz bazı araştırma görevlileri yaptıkları iş üzerinde karar verici olabildiklerini belirtti. Bir araştırma görevlisi kendi yetki alanından şöyle bahsetmiştir: “Hoca direkt öğrencilere karşı hoca olarak sunuyor ve birtakım sorumluluk alanlarım var o sorumluluk alanlarıma hiçbir şekilde müdahale yok mesela öğrenci gelse beni şikayet etse diyor ki “git onunla görüş, senin hocan o; beni karıştırma” (ODTÜ, Eğitim Fak., arş. gör.).

Yukarıda bahsettiğimiz denetim ilişkilerinin yönetim ve akademisyen arasında değil meslektaşlar arasında olduğunu görüyoruz. Gerçek boyunduruk mekanizmalarının boyutunun bundan farklılaştığını aşağıda ele alacağız.

Akademisyenin Gerçek Boyunduruk Altına Alınması

Kapitalist emek süreci genelde vasıfsızlaştırılmış ve denetim altına alınmış (önce biçimsel sonra gerçek boyunduruk) emeğin üretim aracı, üretim bilgisi, tasarımı ve planlanmasından koparılarak artı değeri en çoklaştıracak şekilde örgütlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Ansal, 1986: 156). Kapitalist üretim şimdiye kadar ele geçirmemiş olduğu ve henüz sadece biçimsel boyunduruk altında bulunan bütün sanayi dallarını fethetme eğilimindedir (Marks, 2011: 797). Bugün bu eğilim akademik emek sürecine de yayılmaktadır.

Aşağıda bahsedeceğim Bologna süreciyle Avrupa yükseköğretim piyasasının oluşumu hızlanmaktadır. Piyasada satılacak olan kapitalist meta ve onu üretme biçimi piyasa tarafından belirlenir ve piyasa dediğimiz şey aslında öz belirlenimin olumsuzlanmasıdır (Holloway, 2010: 134). Dolayısıyla Avrupa yükseköğretim piyasasında dolaşıma giren bilgi, bilim ve eğitimi üreten emek de öz belirlenimden yoksun gerçek boyunduruk altına girme eğilimindedir. Özellikle de devlet üniversitelerinde akademisyenin kimin denetimi altına girdiği tartışmalı bir konudur. Bunu aşağıda daha ayrıntılı ele alacağız. Peki, akademisyenin öz belirlenimini kaybetmesi ve bilinçli yaşam etkinliğinden uzaklaşması ne demektir? Bunu ya da eğilimlerini, varsa, görmek için hangi değişkenlere bakabileceğimizden aşağıda bahsedeceğim.

Kapitalizm tasarımı, uygulama, amaç ve eyleyiş bütünlüğünün üreticiden alındığı bir üretim tarzıdır (Holloway, 2010: 116). Kapitalist meta üretim ilişkilerinin hâkim olduğu bir yükseköğretim alanında akademik emeğin tasarımı ve uygulama bütünlüğünün elinden alınması mümkün müdür? Görüştüğümüz bir öğretim elemanı geliştirilen mekanizmalarla başka türlü üretmenin ve ürettiklerimizi başka türlü dolaşıma sokmanın çok zor hale geldiğini söylemiştir:

Artık çok az akademisyen bir araya gelip de gönüllü bir topluluk oluşturup, hadi şu dergi etrafında bir araya gelelim diyor... Biz puana odaklandığımız için birbirimizin ne yazıp çizdiğinden, hani ne ürettiğinden çok bihaber duruma geliyoruz. Yani ben bu fakültede ya da işte en azından anabilim dalında bulunan insanların, doktora tezlerini, yayınlarını düzenli olarak takip edeyim burada ne üretiliyor, ben bunun neresindeyim gibi bir şeyin giderek çok uzağına düşüyoruz. Çünkü vakit yok. Doçentliğe mi başvuracağım işte bu kadar puan toplamam lazım... İki sempozyum, iki hakemli makale, iki hakemsiz makale işte bir kitapta da bir bölüm yazdım; tamam gibi (AÜ, SBF, yrd. doç. dr.).

Richard Hall (2015) daha makalesinin en başında akademisyen emeğini üretken bir etkinlik olarak kabul eder ve akademisyen emeğinin soyut emeğe dönüştüğünü ancak bunun döndürülebilir olduğunu söyler. Ona göre boyunduruk altına alınış ve yabancılaşma geri püskürtülebilir, somut akademisyen emeği geri kazanılabilir (s. 135-149). Bazı görüşler de denetimin hiçbir zaman o kadar mümkün olmadığını söyler. Open Üniversitesi Dekanı Sir John Daniel üniversiteler uzmanlaşıp, emeği disiplinler arasında bölse de eğitim alışkanlığının tek bir bireyin her şeyi yapabilmesine dayandığını yani

bu süreci bölmenin çok da mümkün olmadığını söyler. Yani bir akademisyen hem müfredatı belirler, kaynakları örgütler, akademik destek sağlar; hem öğrencilerin öğrenme düzeyini değerlendirir (Evans, 2007: 78). Hepsini bir arada yapar. Bunun özellikle de uzaktan eğitimle değiştiğini söyleyen çalışmalar vardır. Uzaktan eğitime alt bölümlerde değineceğiz.

Aşağıda akademisyenin gerçek boyunduruk altına alınmasını birden fazla değişken etrafında ele alıyorum. Her şeyden önce günümüzde kalite süreçleri, Bologna süreci ve akreditasyon çalışmalarıyla akademik iş yeniden tanımlanmaktadır. Bunun yanında sertifika programları, uzaktan eğitim, projeler ve Teknokent ile Teknoloji Transfer Ofislerindeki faaliyetlerle akademik işin yeni biçimleri gelişmektedir. Tüm bunlar akademisyenlerin verdiği dersler ve çalıştığı konular üzerinde denetimin artması ile sonuçlanıyor. Yukarıda derslerin geçmişte de denetlendiğini söylemiştim. Oysa bugün derslerin denetimi başka boyutlarda yaşanıyor. Akademisyenin gerçek boyunduruk altına alınması üniversitelerde bilgi işlem teknolojilerinin kullanılmaya başlamasıyla eş zamanlı olarak ilerlemektedir. Ayrıca tüm yukarıda bahsettiğimiz yeni iş tanım ve süreçleri bu teknolojilerle uygulanabilmektedir.

Yükseköğretimde Yeni İş Tanımı

“Yükseköğretim Piyasasının” gelişmesi ve rekabetin artmasıyla üniversiteler kendilerine yeni hedefler belirlemekte ve bu hedeflerle akademik iş yeniden tanımlanmaktadır. Örneğin üniversitenin hedefleri arasına Ar-Ge çalışmalarının artırılması eklenince akademik araştırma, proje biçiminde yeniden tanımlanır hale geliyor. Ya da topluma hizmet vurgusu arttıkça sürekli eğitim merkezi ve uzaktan eğitim merkezi birimleri kuruluyor ve akademisyenler burada ders vermeye başlıyor. Ayrıca üniversiteler kalite güvencesini hedeflemektedir. Aşağıda ödüllerle izlenen ve oluşturulan kalite süreci, Bologna ve akreditasyon süreçleri ve bilgi işlem teknolojileriyle yükseköğretimde işin nasıl tanımlandığını ele alacağım.

Ödüllerle İzlenen Kalite Süreci

Günümüzde kalite belgeleri tüm kurumlar için önemli hale gelmiştir. Sakarya Üniversitesi kendisini kalite belgeleriyle tanımlamaktadır. Sakarya Üniversitesi kalite uzmanı bununla ilgili şunları söylemiştir: “Bu ödülleri bölgesinde ve ülkesinde alan tek yükseköğretim kuruluşuyuz. Kalite yönetimi çatısı altında bizi diğer üniversitelerden ayıran bir özellik” (SAÜ, kalite uzmanı). Yaptığım görüşmelerde çoğu akademisyenin aynı vurguyu yaptığını gördüm.

Sakarya Üniversitesi 2001 yılında TS-EN-ISO 9000:1994 Kalite Yönetim Sistemi Belgesini almıştır. Bu belge ile üniversitedeki akademik iş dışındaki idari iş süreçleri tekrar tanımlanmıştır. 2006’da *European Foundation for Quality Management* (EFQM) 3* Seviyesinde Mükemmellikte Yetkinlik Belgesini, 2010 yılında “Ulusal Kalite Büyük Ödülünü” ve en son 2013’te “Mükemmellikte Süreklilik Ödülünü” almıştır. Bunların dışında daha birçok ödül almıştır. Bu belgelerle de akademik iş süreci yeniden tanımlanmaya başlamıştır.

Ödüllere ve belgelere başvurmak müşteri odaklılıkla ilgilidir. Sakarya Üniversitesi SAUDEK biriminden bir uzman ödüllere başvurma gerekçelerini şöyle anlattı: “Üniversitede öğrenciler bizim müşterilerimiz. Onların memnuniyetine yönelik kaliteyi nasıl arttırabiliriz... Çünkü bizim varoluş sebebimiz bizim öğrencilerimiz” (SAÜ, kalite uzmanı). Görüldüğü gibi gelişen yükseköğretim piyasasında öğrenciler müşteri olarak tanımlanmakta ve üniversitelerin sahip oldukları belge ve ödüller müşterilere yönelik bir tür marka işlevi görmektedir. Müşteri olarak öğrenci memnuniyeti de yeni bir denetim aracı haline gelmektedir.

Ödüllerin en önemli işlevi üniversiteyi bilinir kılmaktır; bu da yükseköğretim piyasasında rekabet edebilmek demektir. Bilinirliğin önemini bir öğretim elemanı şöyle açıklamıştır:

Aslında üniversitenin hedefi üniversiteyi bilinir hale getirmek. Her akademik kurulda bu gündeme gelir. Sürekli üniversitenin bilinirliği için ne gerekiyorsa teşvik ediyor Rektör hoca (SAÜ, İİBF, arş. gör.).

Üniversitenin bilinirliği sıralamalardaki yerine, yapılan işbirliklerine, alınan ödüllere dayanır. Üniversite yönetimi, daha üst sıralara çıkmak için, akademisyenleri yayın performansı ile iç ve dış destekli projeleri arttırmak yönünde teşvik ediyor. Üniversite yönetimi teşvik mekanizmaları yanında zor mekanizmaları da kullanmaktadır. Zor mekanizmalarının daha çok meslek içi ilerlemede işlediğini görüyoruz.

Üniversitelerde atama kriterleri ve yüksek lisans ile doktora mezuniyet şartları sürekli değiştirilmektedir. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) Müdürü yükseltme kriterlerini en sık değiştiren üniversitelerden bir tanesi olduklarını söylemiştir. Bunun en önemli sebebi üniversitelerin performans beklentilerine, stratejik planlarına göre yükseltme kriterlerini belirlemeleridir. Akademik yükseltme kriteri arttıkça özellikle de genç öğretim

elemanları yükselmek için buna kendilerini uyarlıyorlar. Böylece üniversitenin performansı ve sıralamalardaki yeri yükseliyor. Sakarya Üniversitesinde bunun özellikle rektör tarafından zorlandığını bir öğretim elemanı şöyle anlatmıştır:

Hoca, Sakarya Üniversitesinde proje sayısının istenen düzeyde olmadığını görünce bu sefer atama kriterlerine şunu koyuyor. Doktora tezini bitirmek için mutlaka bir projede yer almak. Öyle olunca ya tezini proje yapıyorsun ya da projelere dâhil oluyorsun (SAÜ, İİBF, arş. gör.).

Denetimin görünür yüzü sürekli değişimdir. Sürekli değişime akademisyenin gösterdiği uyumun yüksek olduğunu ve rızanın daha kolay üretildiğini söyleyebiliriz. Bunun sebebi akademik ürünün niteliğinde gizli olabilir. Her şeyden önce üretilen akademik ürünler saf bir şekilde üreticiden kopuk ve devlet üniversitesinin mülkiyetinde görünmüyor. Akademisyen, ürünü kapitalist bir meta niteliği taşıyor olsa bile, kullanım değerinden tamamen kopuk değil. Her ne kadar üretilen bilgi ve teknoloji uzaktan eğitim materyalleriyle, san-tez projeleriyle, patent ve satışlarıyla meta olarak mübadele edilse de bilgi ve teknolojinin kullanım değeri bazı durumlarda üreticisi olan akademisyende kalmaya devam etmektedir. Ayrıca akademisyen her bir kriteri kendi akademik yetkinliğinin göstergesi olarak, içselleştirerek yapıyor. Bu durum özellikle de geç akademisyenler arasında rekabete yol açıyor. Gelişen rekabeti genç bir öğretim elemanı şöyle açıkladı:

Burada ciddi bir rekabet var... Yeni arkadaşlar... hocam hemen bir yayın yapalım, bir bildiri yazalım diyorlar. Ya bi durun diyoruz, siz bir derslerinizi alın, sonra yayın yaparız diyoruz... Biraz o atama kriterleriyle ilgili; herkes o puanı tutturmak istiyor... hocalar teşvik ediyor işte. Mesela diyor ki şu dersi geçmenin kriteri şu dersten bir bildiri çıkarmanız... Tabi çalışma kültürü ama biz etten süttten yayın çıkarmaya bakıyoruz (SAÜ, İİBF, arş. gör.).

Yükseköğretimdeki piyasa kriterleri meslek içi yükselme kriterleri içine yerleştirilmektedir. Akademideki denetim mekanizmaları, meslek içi yükselme kriterleri içine yerleştirilerek akademik ürününün içerdiği artı değer yani akademik ürünün kapitalist meta niteliği gizemleştirilmektedir.

Bugün akademisyenler akademik faaliyetlerinden performans ödemesi almaktadır. 5.11.2014 tarihli, 6564 sayılı Kanun'la öğretim elemanlarına

yaptıkları proje, araştırma, yayın, tasarım, sergi, patent ve çalışmalarına yapılan atıflar, sunduğu tebliğ ve almış olduğu akademik ödüller için akademik teşvik desteği verileceği düzenlenmiştir. Akademisyenler, 2016 Ocak ayından itibaren 2015 faaliyetlerinden performans ödemesi almaya başlamıştır. Kapitalist üretim ilişkileri yükseköğretime yayıldıkça mesleki denetim yerini farklı denetim örüntülerine bırakır. Performansa dayalı ödeme sistemi gibi mekanizmalar denetimi mesleğe dayalı unsurlardan soyutlayarak yaygınlaştırmakta ve içselleştirmektedir (Aydoğanoglu'ndan akt. Ulutaş, 2011: 81). Mesleki denetim yerini yönetim ve akademisyenler arasındaki denetime bırakır. Burada Friedman'ın "sorumlu özerklik" denetim türü açıklayıcı olabilir (Friedman'dan akt. Ulutaş, 2011: 81). Faaliyetler hakkında kendi kararını verebilen, vasıflı bir emek olarak akademisyen üniversitenin rekabetçi amaçlarıyla kendini özdeşleştirmekte, doğrudan denetime maruz kalmadıkları halde sorumlu davranmakta ve bir çeşit öz denetim uygulamaktadır Denetimin içselleştirilmesi mesleki çalışma, kural ve normlara dayalı öz disiplin ve özdenetimin erozyonuna yol açmaktadır (Ulutaş, 2011: 84). Öz denetim ve özerkliğin kaybolmasıyla denetimin dışsallaşması birbirine koşut süreçlerdir (s. 119).

Yükselme kriterlerindeki sürekli değişiklik ve artış akademisyenleri özel olarak yardımcı doçentlik, doçentlik ya da profesörlüğe yükselmek için yayın yapmaya, bunun için ayrıca hazırlanmaya itiyor. Oysa çalışmalarda bu güdü daha bugüne aittir. Ankara Üniversitesinin köklü bir fakültesi olan SBF'den bir profesör bunun geçmişte olmadığını şöyle anlattı: "Hiç puan için çalışmadım. Hep merak ettiğim için yazdım... Şimdi mesela hep acele ediliyor yardımcı doçent olayım biran önce diye" (AÜ, SBF, prof. 2). Aynı üniversitedeki genç bir öğretim elemanı yukarıdaki profesörden çok daha farklı bir deneyim yaşamakta olduğunu şu sözlerle açıkladı:

Doçentlik artık bu mesleğin seyrinde olağan olarak yaptığın şeylerin sonucu hak ettiğin bir şey değil; özel olarak hazırlanılması gereken bir şey; dolayısıyla şuanda bunun kaygısını taşıyorum (AÜ, SBF, yrd.doç. dr.).

Görüldüğü gibi kriterlerden kaynaklı yayın baskısı ve değişikliklerin güçlü etkisi, köklü fakültelerde de, genç akademisyenler arasında yoğun biçimde hissedilmektedir. Aynı genç akademisyen değişikliklere ayak uydurma etkisinin akademik çalışmaların güdüsünü değiştirdiğini belirtiyor:

Ben gerçekten neyi merak ediyorum, bana göre ne araştırmaya değerdir soruları yerine, ben şimdi ne üzerine yazsam, uluslararası bir konferanstan kabul alırım da önüm açılırı sordurmaya zorlayan bir yapı geliyor (AÜ, SBF, yrd. doç. dr.).

Kalite belgeleri, ödüller ya da sıralamalardaki kriterler kadroların açılması ile de ilişkilendirilmiştir. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Müdürü kadroların fakülterlere göre tahsisini fakültelerin başarısına göre yapacaklarını söylemiştir. Yani fakülteler, fakültelerdeki öğretim elemanlarının yaptıkları proje, yayın ve derse göre sıralanacak ve bu sıradaki yerine göre fakülterlere kadro dağıtılacak.

Yukarıda üniversite hedeflerini belirlerken üniversite sıralamalarında kullanılan kriterlerin dikkate alındığını söylemiştim. Türkiye’de üniversite sıralamalarını URAP (University Ranking by Academic Performance) Araştırma Laboratuvarı yapmaktadır.¹ URAP Araştırma Laboratuvarı her yıl üniversiteler genel sıralamasını belirlerken 9 kriter kullanmaktadır. Bunlardan bazıları makale sayısı (SCI, SSCI ve AHCI taramalarına giren makale sayısı), atıf sayısı, toplam bilimsel doküman sayısı, doktora öğrenci sayısı gibi kriterlerdir. Üniversite yönetimleri de bu sıralamalardaki yerlerini yükseltmek için öğretim üyelerinden ilgili kriterleri iyileştirmelerini beklemektedir.

Sıralamalardaki en önemli değişken yayınlardır; özellikle de önemli indekslerde taranan dergilerde yayım yapmak akademisyenlere çok puan getiren bir yayın türüdür. Bunun akademisyenin konu denetimine yol açtığını bir öğretim elemanı şöyle anlatmıştır:

Bizde yükselme kriterleri yurt dışına yaptığın yayına bağlı; Türkiye’de istediğin kadar yayım yap hiçbir anlamı yok... Benim oralarda yayım yapabilmem için onların dünyasındaki problemlere cevap bulmam lazım öyle değil mi? Dolayısıyla ister istemez hocalar, bu sistem gereği dünyadaki araştırmalara yöneliyorlar, öğrencileri yönlendiriyorlar ve biz burada Amerika’daki ve Avrupa’daki problemlere çözüm arayan tezler yaptırıyoruz (ODTÜ, Müh. Fak./ Teknokente firma sahibi, yrd. doç. dr.).

Bologna ve Akreditasyon Süreçleri

1998’de başlayan Bologna sürecine dâhil olan 50 ülkede eş zamanlı olarak hızlı yeni yükseköğretim politikaları uygulanmaktadır. Bologna süreciyle iş gücü piyasasına yetişen emeğin tüm Avrupa’da yeterliliklerini ve yetkinliklerini ortaklaştırmayı hedefleyen Avrupa Yükseköğretim Alanı oluşturulmaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’de, YÖK, 2010 yılında “Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesini” (TYYÇ) kabul etmiş ve üniversitelerden programlarını bu çerçeveye göre revize etmelerini istemiştir. Üniversiteler de programlarını buna göre revize etmiştir. 2011 yılında YÖK Kanununa Bologna sürecine ilişkin ilgili düzenlemeler eklenmiştir.²

Bologna sürecinin en önemli ayağı öğrenci hareketliliğidir. Bunu sağlamak için Türkiye içindeki üniversiteler arasında ve Avrupa’daki üniversitelerle Farabi, Erasmus, Mevlana gibi öğrenci ve öğretim elemanı değişim programları yürütülmektedir. Bu programların oluşturulması akademik tanınırlığın sağlanmasıyla ilgilidir.

Bologna süreci çerçevesinde yapılan İngilizce diploma ekleriyle Türkiye’de bir üniversiteden edinilmiş bilginin Türkiye içinde başka bir üniversitede ya da Avrupa’da Bologna sürecine dâhil olmuş her hangi bir üniversitede tanınması sağlanıyor. Bu, Bologna süreciyle kurulması amaçlanan “Avrupa Yükseköğretim Alanında” hareketi kolaylaştırmakta ve yükseköğretim piyasasını canlandırmaktadır.

Programlardaki bu yapılanma bazı derslerin kapatılması ve bazılarının açılmasına sebep oluyor; örneğin Ankara Üniversitesinden bir öğretim elemanı on sene önce bölümlerinde yaşanan şu değişiklikleri anlattı:

Bizim anabilim dersleri 11’den 4’e indirildi. Çok büyük kavgalar yaşadık, ama felsefe bölümleri böyleymiş. Çünkü Türkiye’deki bütün felsefe bölümlerinde bilim tarihi anabilim dalı bulunmuyor dolayısıyla bilim tarihi dersleri bulunmuyor, bir standartlaşma ve AB ile uyum sağlamak için bilim tarihi derslerinin azaltılması gerekiyormuş... Erasmusla falan uyumlu olacaktık; oradan gelenler ona göre ders seçecekmiş. Tabi bir tane bile öğrenci gelmedi Erasmusla buraya. Zaten Erasmusla gelen öğrenci buradaki felsefe derslerini niye seçsin? Osmanlı Bilim Tarihini seçerdi ama o dersi kaldırdılar (AÜ, DTCF, prof. dr.).

Sakarya Üniversitesinde Kredi ve Avrupa Kredi Toplama ve Transfer Sistemi (AKTS) yapısal bir değişime yol açmıştır. Süreç içerisinde ders sayıları azaltılmıştır. Ders sayısında azalmanın yanında daha önce zorunlu okutulan birçok ders seçmeli hale gelmiştir: Sadece zorunlu dersler seçmeli hale getirilmemiş, bunun yanında spesifik dersler de AKTS hesabı yüzünden kaldırılmıştır.

Çok fazla ders kaldırılıyor... Temel dersler duruyor. Yukarıda diyor ki şu kadar kredi var, şu kadar olacak; bu sefer biraz daha spesifik dersler kaldırılıyor. Normal derslerin saatleri bile düşürülüyor (SAÜ, Fen Fak., prof. dr.).

Kaldırılan dersler yanında zorunlu olarak eklenen dersler de var. Girişimcilik gibi dersler sadece Sakarya Üniversitesinde değil tüm üniversitelerde seçmeli olarak programlara eklenmiştir.

Bu süreçlerin işletilmesi her üniversitede farklı olmuştur. Her şeyden önce bunlar YÖK'ten gelen taleplerle merkezi olarak başlamış; aynı merkezi usul üniversitede de devam etmiştir:

Üniversitenin rektörlüğe bağlı çekirdek kadrosu var. Bu birimin başında Endüstri mühendisliğinden bir hocamız var... Beyin takımı var 8-10 kişilik... Çekirdek kadro hedefleri belirliyor; neler yapılacak. Kalite elçileri bu işin organize edilmesinde, hocalarla aradaki etkileşimi sağlamada, verilerin toplanması ve işleminde rol alıyorlar (SAÜ, İİBF, arş. gör.).

Bu hiyerarşinin en altında araştırma görevlileri bulunmaktadır. Bologna ve akreditasyon süreciyle idari işler artmıştır.³ Öğrenci hareketliliğinden kaynaklanan Erasmus ve Mevlana programı işlerini, bu programlar ve yatay dikey geçişlerden kaynaklı intibak işlerini ve daha önce de bahsettiğimiz Bologna işlerini, yani programların yenilenmesi ve ders yenilikleri işlerini araştırma görevlileri yapmaktadır ve bu işler yukarıda bahsedilen çekirdek kadronun sıkı denetimi altında yapılmaktadır:

Rektörlük bize bir takvim veriyordu. 15 Temmuz'da ders güncellemeleri bitecek diye... Muhakkak mesai saatimizin büyük kısmını bu işe ayırıyorduk. Bildiğim tek şey o işler bitecekti. Sürekli mail atılıyordu, son gün şu diye... Üniversite bazında planlanıyorsa bile biz bilmiyorduk, bize sadece yapılacak deniyordu (SAÜ, İİBF, arş. gör.).

Üniversitelerde Bologna sürecine paralel olarak akreditasyon süreci yaşanmaktadır. Her fakültenin lisans ve lisansüstü programları akreditasyon kuruluşları tarafından ayrı ayrı akredite edilmektedir. Avrupa Eğitim Vakfı (ETF), European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP), The Association to Advance Collegiate Schools of Business

(AACSB), Accreditation Board for Engineering and Technology (ABET) gibi uluslararası kuruluşlar; Fen, Edebiyat, Fen-Edebiyat, Dil ve Tarih Coğrafya Fakülteleri Öğretim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (FEDEK), Mühendislik Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (MÜDEK) gibi ulusal kuruluşlar programları akredite etmektedir. Ulusal akreditasyon kuruluşları YÖK tarafından yetkilendirilmektedir. Her programın değerlendirmesi beş yılda bir yapılmaktadır. Kuruluşlar akreditasyonu belirli bir fiyat karşılığında yapmaktadır. Aşağıda FEDEK'in uyguladığı akreditasyon sürecinden bahsedeceğim. Diğer kuruluşlar da kendi alanlarındaki programları FEDEK'le aynı şekilde akredite etmektedir.

FEDEK'in belirlediği ölçütlere göre önce programın kendisi öz değerlendirme raporu hazırlamakta; ardından Değerlendirme Raporu İnceleme Kurulu incelemelerde bulunmakta ve rapor hazırlamaktadır. Bu kurul mesleki kuruluş çalışanları,⁴ kamu personeli, akademisyen, FEDEK tarafından akredite edilmiş kuruluş çalışanı ve paydaşlardan oluşur.

Komitenin belirlediği ölçütlerin bazılarından kısaca bahsedeceğim. Buna göre bir programın akreditasyondan geçebilmesi için öğrenci hareketliliğini teşvik ediyor olması gerekir. Program öğrencilerin ders başarılarını şeffaf ve tutarlı bir şekilde ölçmeli ve değerlendirmelidir. FEDEK'in Değerlendirme kurulları değerlendirme sırasında programlara kaç sınav yaptıklarını, öğrencilere kaç ödev verdiklerini soruyorlar ayrıca sınav soruları taranıp web sayfasında yayınlanıyor ve bu soruların öğrenciyi ölçüp ölçmediği inceleniyor. Sınavdan en yüksek ve en düşük alan öğrencilerin kâğıtları değerlendiriliyor. Bu konuda ölçütler getirmek ve akademisyen değerlendirmesini izlenir ve ölçülür hale getirmek ders üzerindeki akademisyen gücünü sınırlamış olmakta ve denetlenmektedir. Kurul ayrıca öğrenci memnuniyet anket sonuçlarını da istiyor. Memnuniyet anketleri ile akademisyenler üzerinde getirilen denetim akreditasyonu ile kurumsallaşmış olmaktadır.

Ölçütlerden mezunlarla ilgili olana devam edersek buna göre programlar, mezunların kariyer hedeflerini ve programın öğretim amaçlarını, iç ve dış paydaşların gereksinimlerini dikkate alarak belirlemeli, yayımlamalı ve güncellemelidir. Bunun için akreditasyon kurumu, programlardan mezun olanlar ve paydaşlarla iletişim halinde olmalarını sağlayacak mekanizmalar geliştirmelerini istiyor. Burada da ders amaçlarının belirlenmesinde akademisyen ve bölüm yönetiminin yetki alanının daraldığını, yetkinin piyasaya doğru genişlediğini görüyoruz.

Akreditasyon kuruluşları ile programların TYYÇ'ye uyumu denetlenmektedir. Akreditasyon için programlar bu çıktıları tanımalı, program çıktılarını gerçekleştirme düzeyini ölçecek ve belgeleyecek bir ölçme ve değerlendirme süreci oluşturmuş ve işletiyor olmalıdır. FEDEK, bunu fakülte web sayfalarında yayımlanan ders bilgilerinden takip etmektedir. Bu şekilde dersle ilgili tüm bilgilerin kayıt altına alınması da zorunlu hale getirilmiştir.

Ölçütler, öğretim kadrosunu da denetlenmektedir. Buna göre öğretim kadrosu yeter sayıda ve ilgili sektör, mesleki kuruluşlar ve işverenlerle ilişkileri sürdürebilecek nitelikte olmalıdır. FEDEK, değerlendirme sırasında öğretim elemanlarının özgeçmişlerini incelemektedir. Bu ölçütler programlardaki akademisyenlerin piyasayla ilişki halinde olmalarını da zorunlu hale getirmektedir. Akreditasyon, bölümlerin akademisyenler üzerinde bazı iş türleriyle ilgili baskı yapmalarına sebep olmaktadır.

Bilgi İşlem Teknolojileriyle Akademik Emek Sürecinin İzlenmesi

Yukarıda bahsettiğimiz süreci Sakarya Üniversitesinde bu kadar hızlı ilerleten bir değişken de Sakarya Üniversitesinin bilgi teknolojilerini çok iyi kullanmasıdır. Örneğin Sakarya Üniversitesi 2014'te Stratejik Bilgi Yönetim Sistemini (SBYS), Eğitim Öğretim Bilgi Sistemini (EBS) ve Sakarya Üniversitesi Bilgi Sistemini (SABİS) geliştirmiştir.

Yazılımlardan EBS, dersleri; SBYS ve SABİS de diğer akademik faaliyetleri kayıt altına alan, tasnif eden, istatistiklere döken ve buradan performans ölçüm araçları geliştiren yazılımlardır. Bologna süreci kapsamında ders yeterliliklerinin, AKTS'lerin, kaynak, konu, amaç ve çıktılarının tanımlanmasının ve yayımlanmasının kararlaştırıldığından bahsetmiştik. Bu süreç Sakarya Üniversitesinde EBS yazılımı üzerinden yapılmıştır. Bugün Sakarya Üniversitesinde her program ve program altındaki her ders EBS üzerinde tanımlıdır. Aynı şey Türkiye'deki tüm üniversiteler için geçerlidir. Sakarya Üniversitesinin farkı bu konuda öncülük etmesi ve daha ileriye giderek dersin tüm datalarının tıpkı uzaktan eğitimde olduğu gibi yayımlanır hale gelmesidir. Öğretim üyeleri ödevlerini bu sistem üzerinden verebilmekte; ders notlarını, sınav çözümlerini sisteme girebilmektedir.

Sakarya Üniversitesinde performans yönetimi ve rekabeti geliştiren en önemli öge yukarıda bahsettiğimiz yazılımlardan olan SABİS ve SBYS'dir. SABİS ile akademik envanter oluşturulmakta, akademisyenlere kişisel web sayfaları açılmakta, anlık veya dönemsel faaliyet raporları ve istatistiksel bilgiler üretilmektedir. SBYS ile de birimlerin belirlenen ana süreçlere

ilişkin akademik hedef ve performans göstergeleri sisteme yüklenmektedir. Öncelikle birimler, her bir süreçle ilgili neleri hedeflediklerini örneğin ne kadar kongre, yayın, proje, üniversite-sanayi işbirliği yapacaklarına dair kendi hedeflerini sisteme giriyorlar. Daha sonra da yapılan tüm akademik işler SABİS'ten çekiliyor. Bunlar dışında üniversitede çalışan memnuniyet anketi, öğrenciye yönelik idari hizmetlerin değerlendirilmesi anketi, idari hizmetlerin değerlendirilmesi, ders ve öğretim üyesi değerlendirme, mezun memnuniyeti, tedarikçi memnuniyeti, dış paydaş, hizmet içi eğitim değerlendirme anketleri yapılmakta ve sistemde yayımlanmaktadır. Sistem bunun üzerine birimlerin altı aylık performanslarını grafiklerle veriyor. Eğer birimlerin performansı hedeflenenin altında ise grafik kırmızı oluyor. Bir öğretim elemanı grafikleri yeşile çevirmeye çalıştıklarını şöyle anlatmıştır:

Mutlaka grafiklerin yeşil olmasını istiyorduk. Çünkü dekanlar senatoda performanslarını sunuyorlardı. Orada da sürekli acaba nasıl olur da grafikler kırmızı değil de yeşil olur diye mücadele vardı (SAÜ, İİBF, arş. gör.).

Bilgi işlem teknolojileri birimlerin olduğu gibi kişilerin de puan ve performansını hesaplıyor. Bu şekilde sistem kişinin performansını görünür kılarak baskılamaktadır. Sakarya Üniversitesi dışında başka üniversiteler de farklı yazılımlar kullanmaktadır. Örneğin bazı üniversiteler Akademik Veri & Performans Yönetim Sistemi (AVESİS) adında bir yazılım kullanmaktadır. Bu yazılım birçok göstergeye göre üniversite, fakülte, bölüm ve akademisyenlerin performanslarını ayrı ayrı ölçmekte ve değerlendirmektedir. Örneğin bu yazılımlarla birimlere göre yayın bilgileri, birimlere göre proje bilgileri, yayınların yıllara göre dağılımı, dergilerde yayımlanan makaleler, sempozyumlarda sunulan bildiriler, kitaplar ve kitap bölümleri, yayınların alanlara göre dağılımı, uluslararası işbirlikleriyle üretilen yayınlar, en fazla atıf alan araştırmacılar, en fazla yayın yapan araştırmacılar gibi istatistikler dökülmektedir. Bu yazılımlarla aslında üniversitelerde kurumsal karne modeline göre performans yönetimi sağlanmaktadır. Kurumsal karne modelinde “performans ölçüm süreci, bir ölçüm sistemi olmaktan çıkmış ve yönetim sistemi haline dönüşmüştür” (Usta, 2012: 101). Kurumsal karne, bir planlama ve yönetim sistemidir (s.109). Performans yönetimi sadece amaç ve sonucu karşılaştırmaz aynı zamanda performansın geliştirilmesi için yürütülen tüm yönetsel işlevleri de kapsar (s.104). Bu yazılımlar da sadece akademisyenlerin hedef ve çıktılarını karşılaştırmıyor aynı zamanda koyulan hedefleri yönlendiriyor.

Bu programlarla girişimcilik endeksi ve üniversite sıralama sistemleri için ihtiyaç duyulan veriler anlık olarak hazırda bulundurulmuş olmaktadır. Aslında bu yazılımlarla tüm akademik faaliyet, süreç ve varlıklar istatistiklere dökülmektedir. Bu yazılımlarla data başka yazılımlara aktarılabilmektedir. Örneğin SABİS'teki bilgi SBYS'ye; AVESİS'teki bilgiler YÖKSİS'e aktarılabilmektedir. Böylece datalar akışkan, yönetilebilir ve ölçülebilir hale gelmektedir.

Akademik İşin Yeni Biçimleri

Üniversiteler kendilerini ve hedeflerini tanımlamalarına bağlı olarak yeni birimler kurmaktadır ve bu yeni birimlerde yapılan işler aslında akademik işin yeni biçimleridir. Bu yeni iş biçimleriyle bilginin elde edilmesi, üretilmesi ve yayılması değişmektedir. Aşağıda bu değişen biçimleri ve bunlarla birlikte akademik çalışmaların denetlenmesini ele alacağım. İlk önce uzaktan eğitim, sertifika programları ve ardından projeler ile işin değişen biçimini ele alacağım.

Uzaktan Eğitim ve Sertifika Programları

Uzaktan eğitim farklı iş türlerini getirmektedir. Uzaktan eğitimde her ders için dersin videosu, el kitabı, etkileşimli ders içeriği, haftada 1 ders saati kadar canlı ders yapılması zorunludur. Uzaktan eğitim programlarında ders vermek elbette normal öğretimden farklıdır. Öğretim elemanının ders kapsamında yaptığı her şey kayıt altına alınmaktadır. Bununla ilgili bir öğretim elemanı şunları paylaştı: “Her şey kayıt altında yanlış bir kelime söylemeyeyim, diğer hocalar görürse hani ne olur, öyle bir korku da olabilir” (Sakarya Üni, UZEM, arş. gör.).

Bu birimlerin yöneticileri genellikle denetim mevzuunu kanıksamış durumda. Her ne kadar şuanda komisyonlar içerik analizi yapmasa da ileride yapılması gerektiğini düşünen yönetici öğretim elemanları var:

Akademik özgürlükle çelişen bir şey; ama akademisyen de sonsuz özgürlüğe sahip değildir bu konuda. “Ben sınıfa girer istediğimi anlatırım, kafama göre anlatırım” diyemez... O dersle ilgili anlatılması gereken ne varsa mutlaka; yani bütün dünyada bu dersin kapsamında ne anlatıldığını ben biliyorum. Diyelim ki o konulardan biri eksik olmuş, kabul etmem... Bu tür müdahaleler yapması lazım yayın komisyonunun (SAÜ, UZEM Müdürü, yrd. doç. dr.).

Komisyonunda içerik denetimi yapacak olan yine öğretim elemanıdır yani bir tür meslektaş denetimi gibi görünebilir. Ayrıca uzaktan eğitim programlarında bir

sınıf en fazla 100 ve 50 kişilik olabilir.⁵ Fazlası durumunda ikinci ve üçüncü şubeler açılmak zorunda. Bu durumda aynı dersi veren birden fazla öğretim elemanı olabiliyor ve bunlardan biri dersin koordinatörü olarak seçiliyor. Her ne kadar her şubede farklı öğretim elemanı ders verse de; normal öğretimden farklı olarak uzaktan eğitimde ders konuları ortak olarak belirleniyor. Her öğrenci aynı sınava gireceği için farklı hocalar da anlatsa o dersin konusu aynı olmak zorundadır. Bu, akademisyenin ders içerik kontrolünü azaltabiliyor.

Meslektaş denetimi gibi görünen bu denetimin boyutları zaman içerisinde değişmektedir. Robert Ovetz (2015) Amerikan üniversitelerinde çevrimiçi eğitimle akademik emeğini nasıl denetlendiğinden bahsetmektedir. Çevrimiçi eğitimde akademik emek bölünerek Taylorist rasyonalizasyon ile tekrar organize edilmektedir. Geleneksel akademisyen işi, ders, tartışma, değerlendirme, puanlama gibi parçalara ayrılmaktadır ve parçalara ayrılan her bir iş standardize edilmekte ve böylece her bir parça, başka bir öğretim üyesine transfer edilebilir, herkesin yapabileceği bir işe dönüşmektedir. Bu parça parça işleri yapan akademisyen de düşük ücretli, geçici, vasıfsız, “sanal montaj hattı zihin işçisine” dönüşmektedir. Bu şekilde öğrenme öğretmeden kopmakta ve öğrenme yöneticiler tarafından denetlenebilir hale gelmektedir (s. 245-252). Üniversitelerde parçalanan bu işlerin denetimi akademisyenden dekan, uzman, araştırmacı, danışman, ders tasarımcısı olan orta düzey yöneticilere kaymaktadır. Geleneksel olarak profesörlerin denetiminde olan program, disiplin ve müfredata ilişkin konular üzerinde orta düzey yöneticiler karar vermektedir (s. 245). Görüldüğü gibi uzaktan eğitim sadece teknolojiye ve biçime ilişkin bir konu değil içeriğin denetimine ilişkin bir konudur.

Uzaktan eğitimdeki programların teknik işlerini merkeze görevlendirilmiş araştırma görevlileri üstlenmektedir. Atatürk Üniversitesinde her bir araştırma görevlisi veya uzman 3-4 programın ders ve sınav koordinasyonunu yapıyor. Dersler sisteme yüklenmiş mi, canlı sınıf uygulamaları yapılmış mı, bunlara bakıyorlar; hocalar, öğrenciler bir sıkıntı yaşadıklarında bu koordinatörlerle irtibata geçiyorlar. Araştırma görevlileri ayrıca derslerin sınav evraklarını hazırlıyor. Araştırma görevlilerinin uzaktan eğitim programlarında yaptığı bu işler aslında vasıfsız işler ve genellikle araştırma görevlileri tarafından akademisyenlikle bağdaştırılmıyor:

Aslına bakarsanız yaptığımız iş hiç akademisyenlikle bağdaşmıyor ve çok yoğun çalışıyoruz... Biz akademisyenliği bu işler arasına sokuşturuyoruz; asıl işimiz akademisyenlik olmasına rağmen (Atatürk Üni, UZEM, arş. gör.).

Aşağıda Sürekli Eğitim Merkezlerindeki (SEM) sertifika programlarıyla işin niteliğindeki değişimden bahsedeceğim. SEM’lerdeki sertifika programlarında akademisyenin sahip olması ve vermesi gereken bilginin niteliği örgün eğitimdekinden farklıdır. Bunu SEM’den bir öğretim elemanı şöyle ifade etmiştir:

Tamamen piyasanın talep ettiği bilgi burada muhatapları ile buluşur... Burada piyasada kullanacağı, para edecek bilgi ister; yani bana fakültede şunu anlatıyor: Fizibilite nedir? Ama burada fizibiliteyi anlatamaz; fizibilitenin nasıl yapıldığını anlatmak zorunda (Atatürk Üni, SEM müdür yrd., doç. dr.).

SEM’in yaptığı işlerden birisi de Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) adına sertifika vermek. Belgelendirme için merkezler önce Türk Akreditasyon Kurumunca akredite oluyorlar. Merkezler MYK’ye belge başına para yatırıyor. Belge için yapılan sınavın içeriğini, aşamalarını MYK belirliyor, merkezler sadece sınavı yapıyor. Dolayısıyla akademisyenler SEM’deki sertifika programlarının sadece uygulayıcısı haline geliyor.

120

Merkezlerin mesai uygulamaları diğer fakültelerden farklılaşabilmektedir. Örneğin Atatürk Üniversitesi SEM’in mesai saati diğer fakültelerdekinden farklıdır. SEM turnikeler kurarak akademisyenlerin giriş çıkışlarını kontrol etmektedir. Çünkü akademisyenler ücretlerini kaçta girip çıktıklarına göre alıyorlar.

SEM’de eğitimi verecek kişileri bazen kurumun kendisi isteyebiliyor; bazen de eğitim verebilecek kişilerin özgeçmişlerine göre SEM talep ediyor. Kursların ardından kursiyerlerin memnuniyetini ölçmek için anket uygulanmakta ve bu anketlerin sonucuna göre öğretim elemanı hakkında karar verilmektedir. Bu henüz diğer birimlerde uygulanmamaktadır. Bir fakültede öğrenci/müşteri memnuniyet anketi sonucu çok düşük çıksa bile bir öğretim elemanından o ders alınmaz; ancak SEM’de bu farklılaşmıştır:

Eğitimin ortasında ve sonunda anket yapıyoruz. O anketlerde belli bir puanlamamız var o puanın altına düşerse öğretim görevlisi o eğitimin sonunda kendisine deriz ki kursiyerlerimizin geri dönüşleri şu şekildedir, siz bizim standartlarımızın altında kaldınız; dolayısıyla bundan sonraki dönemlerde bu konudaki eğitimlerde size görev vermeyeceğiz (Atatürk Ü, SEM Müdür, yrd. doç. dr.).

SEM yöneticisi bunu kursiyerlerin para vermesi ve müşteri olması ile ilişkilendirmiştir: “Çünkü siz SEM’in ismini kullanarak bir kurs düzenliyorsunuz ve kursiyerlerden ücret alıyorsunuz; o ücretin karşılığını vermek zorundasınız” (Atatürk Ü, SEM Müdür yrd., doç. dr.). Buradaki müşteri memnuniyeti bir tür denetim mekanizmasına dönüşmektedir.

Akademik Araştırmanın Yeni Biçimi: Proje

Günümüzde projeler, akademik bilgi ve bilim üretmenin en yaygın biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Proje biçimi daha önceki çalışma biçimlerinden farklılaşır. Bu farkı bir öğretim elemanı şöyle anlatmıştır:

Bir proje yazıp da öncelikle öngördüğünüz bir şey olmalı. Bir de öngördüğünüz bir sonuç olmalı. Bu da elle tutulur, gözle görülür, yani işinize yarayacak bir şeyiniz olmalı ki siz böylece bir yerlerden bütçe temin edesiniz (SAÜ, Fen Fak. Dekanı yrd. doç. dr.).

TÜBİTAK’ın bazı programlardaki proje şartlarına baktığımızda öngörülebilir sonuçlar istediğini görüyoruz. Örneğin 1003 “Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı” sonuç odaklı, izlenebilir hedefleri olan Ar-Ge projelerini desteklemektedir. 1005 “Ulusal Yeni Fikirler ve Ürünler Araştırma Destek Programı” ülkede ihtiyaç duyulan veya ülkenin rekabet gücünü artıracak projeleri desteklemektedir. Büyük hibeler veren AB Altıncı Çerçeve Programı yeni bilgi, teknoloji ve ürün geliştirmeyi amaçlamaktadır. Belli konulara maddi destek verilmesi konu belirlemede önemli bir denetim mekanizması yaratmaktadır.

Bu programlar dışında üniversite-sanayi işbirliği projeleri, akademisyenleri finansman bulmak için belirli konuları çalışmaya itmektedir. Akademik personel belli bölümlere ve konulara rağbet etmektedir. Çünkü ekonomik getirisi belirsiz olan araştırmalara ve bölümlere yönelik destekler sınırlanmaktadır. Örneğin fizik bölümünden bir öğretim elemanı şunu demiştir:

Sanayi Bakanlığı benim çalıştığım alanda daha fazla desteklemez mesela teorik yüksek enerji fiziği araştırmasına para verdiğini görmedim ben... Kamu kurumları daha çok uygulamalı bilimleri destekliyor (ODTÜ, Fen Ed. Fak., arş. gör.).

Kimya bölümünden bir öğretim elemanı da TÜBİTAK’ın bölümlerinden giden projeleri kabul ettiğini söyledi ve bunun gerekçesini şöyle açıkladı: “Çünkü somut bir şeyler var. Bir şeylere çare bulmaya çalışıyoruz” (Atatürk, Fen

Fak., Arş. Gör.). Bu şekilde çalışma konularının belli alanlara yönlendiğini görüyoruz.

Projeler yoluyla akademik bilgi kısa erimli, “hareketli modülasyonlar halinde sermaye gruplarının güncel değerlendirme ihtiyaçları doğrultusunda üretilmektedir” (Tezcek, 2013: 111). Bununla ilgili Sakarya Üniversitesi Teknokent Müdürü’nün söyledikleri çok önemlidir:

Biz tez olsun diye konu çalıştık... Yani bu ülkenin ihtiyacı mıdır, hangi sanayicinin ne ihtiyacını görecek, Türkiye’nin hangi problemine çözüm getirecektir şeklinde bir soruyu sorma ihtiyacı duymuyorduk... Yani üniversitede üretilen bilgi gagesiz üretildi. Sadece bilim için bilim yapıldı. Bu bence büyük bir israf... Amerika lisansüstü öğretimdeki tezlerinin hiçbirini boşa harcayacak tezlerden seçmiyor. Tamamen o gün neye ihtiyacı varsa endüstrisinin, sanayisinin, savunma sanayinin, uzay sanayinin neye ihtiyacı varsa bunu yüksek lisans ve doktora tezi olarak yaptırıyor... Her alanda bakın sosyal alanda bile Amerika’da hiç bir alanda akademisyen düşünülemez ki yani 5 dakikasını öylesine bir çalışmaya ayırsın... TÜBİTAK’ın da desteği ile özellikle TTO’ların yaygınlaşması ile artık işin müşterisi sanayi ile ve tedarikçi olan üniversite arasında önce ihtiyacı belirlemek veya talebi doğrudan sanayiden toplayıp buna uygun tezlerin oluşturulması yönünde ciddi yoğun gayret sarf ediyoruz (SAÜ, Teknokent Müdürü, prof. dr.).

Sermayenin kısa erimli problemlerine odaklanan çalışmaları hedefleyen öğretim elemanları diğer bilgi ya da bilim üretim biçimlerini hiçbir işe yaramamakla eleştirmektedir:

Yanlış bir algı var Türkiye’de, hoca önlüğünü giyer laboratuvarına girer çalışır çalışır bir gün bir buluş yapar “buldum buldum” diye bağırır... Bu iş böyle işlemiyor... Büyük bir sistem çalışıyor, şirketler para veriyor, hocalar araştırma yapıyor. “Hoca dediğin para kazanmaz ki” “niye kazanmaz” “onun ihtiyacı olmaz” niye olmasın yahu; Allah Allah! Neymiş? Hocanın başka hayalleri varmış. Neymiş hayalleri? “Bir buluş yapacak, tatmin olacak.” Nasıl olacak? ... O zaman ben bir böceğin bacağına araştırayım tamam ya da saçma sapan bir şey araştırayım bu böceği Mars’a götürsek uçar mı gibi bir şey araştırayım. Kime ne faydası var? (ODTÜ, Müh. Fak./Teknokentte firma sahibi, yrd. doç. dr.).

Bu şekilde bilim, açık uçlu, uzun vadeli bir plana bağlı değil, finanse edilen dönemler halinde yapılan, kısa vadeli olma eğilimindedir. Bir rapor ya da tez halinde sıkça sunulabilecek, sonuçlar getirebilecek araştırma konularının seçimine doğru ivme kazanan bir eğilim mevcut. Evans, (2007: 147) bu şekilde sipariş üzerine yapılan araştırmaların baskın paradigmaya karşı çıkacak, alternatif bir dünya görüşü sunacak biçimde değil; baskın paradigmaya uyacak şekilde tasarlandığını söyler.

R. Evans proje biçiminde araştırmaların hâkim olduğu ABD’de araştırma etkinliğine hazırlık aşamalarından bahseder. Akademisyenler öncelikle bağış başvuruları geliştirmek zorundadır ayrıca çok disiplinli bir yapı olduğunu göstermek için ortaklar araştırır ve bunları projelere davet ederler. Gerçek dünyada ihtiyaç duyulan bir araştırma olduğunu göstermek için sanayi ve ticaretle etkileşim içinde olurlar. Avrupa Komisyonunun vereceği bağışlardan yararlanmak üzere başka ülkelerden insanlarla bağlantı kurarlar. Grafik, tablo ve atıflarla dolu raporlar hazırlanır. Araştırmacılar işe alınır. Harcanan paraların hesabı tutulur. Malzeme sağlayanlarla anlaşma yapılır. Üniversite içinde mekân, teknik destek için görüşmeler yapılır (Evans, 2007: 148). Bu aşamalara sahip bir araştırma biçimi Türkiye’de de genel bir form kazanmaktadır. Bugün akademisyenlerin kalitesi proje yapabilirlikle ölçülmektedir:

“Akademik olarak benim alanımdan proje çıkmaz” o zaman ne olacaksınız? Profeliniz, ufkunuz dar olacak; dar ufukla öğrenciye ne kazandıracaksınız? Yurtdışı yok, yayın yok, proje yok “ben çok iyi hoca olurum” nereden bileceğiz? (SAÜ, Fen Bil. Ens. Müdürü, prof. dr.)

Akademisyenler bununla ölçülmektedir. Çünkü üniversitelerin kalitesi de bunlarla ölçülmektedir:

Rektör orada burada konuşurken SANTEZ’e özel bir vurgu yapmak ister. Kaç projemiz var, ne kadarı yapıldı, bunun ne kadarı kabul edildi, hangi sanayi kuruluşlarıyla ortaklık yapıyoruz, bunun bütçesi neler? Bu tarz şeyleri üniversiteyi pazarlamak için orda burada söylemeyi çok sever (ODTÜ, idari arş. gör.).

Üniversiteler akademisyenler üzerinde proje yapma konusunda baskı yapmaktadır Örneğin TÜBİTAK projesi yazmakla ilgili üniversitelerde eğitim programları yapılmaktadır. Buna katılan bir araştırma görevlisi yaşadığı baskıyı şöyle paylaşmıştır: “Her ay hoca bizi dürtüyor -var mı projeniz ne

yaptınız? Eğitime katıldınız ama yapıyor musunuz proje- diye” (SAÜ, Teknoloji Fak., arş. gör.).

Yükselme kriterleriyle aslında akademik işin biçimi denetlendiği gibi içeriği de denetlenmiş olmaktadır. Akademik işin bu biçimi öğretim üyesinin belirttiği gibi konu seçimini de etkilemektedir:

Bitirmek için öğrenci AB ve TÜBİTAK’a başvurma şartı arandığını duyunca ne yapacak? Bir defa tez konusunu belirlerken “ben bunu proje olarak verebilir miyim?” kafasında olacak (SAÜ, Sos. Bil. Ens. müdürü, prof. dr.).

Bu kriterler alanlara ve bölümlere göre değişir ancak proje gibi akademik iş biçimleri tüm alanlara dayatılmaktadır. Sakarya Üniversitesinde bunun nasıl olduğunu şu sözlerden anlayabiliriz:

Sosyolojide proje yapmak kolay ama felsefe, tarihte daha zordur. Hoca da işte- bir şekilde orta yolu bulun, sizin de yapacağınız muhakkak bir şeyler vardır diye yönlendirmelerde bulunuyordu, bazen de işte kestirip atıyordu, yapmalıyız deyip duruyordu (SAÜ, İİBF, arş. gör.).

Önümüzdeki dönemlerde üniversiteler akademik işin proje biçimini daha çok teşvik edecek ve bu konuda daha çok baskı yapacak gibi görünüyor. Çünkü TÜBİTAK çeşitli programlarla projelerin geldiği üniversitelere kaynak aktarmaktadır. Örneğin TÜBİTAK, yürütülen programlar kapsamında proje yürüten üniversitelere proje bütçesinin %50’si kadar kurum hissesi payı ödemektedir. Bu pay üniversitenin gelişme sağlama düzeyine ve çıktılarına göre yani performansına göre belirleniyor. Üniversitenin performansı ise şu kriterlere göre belirlenmektedir: Bilimsel ve teknolojik araştırma yetkinliği, mülkiyet havuzu, işbirliği ve etkileşim ve ekonomik katkı.

TÜBİTAK ve başka kurumlardan kaynak bulma dışında akademisyenler üniversite içerisinde de Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığına (BAP) başvurmakta ve çalışmalarını proje biçiminde yapmaktadırlar. Çalışmalar için bölümlere ayrıca kaynak aktarılmamaktadır. Üniversitenin araştırmaları desteklemesinin yolu çalışmaların proje biçiminde BAP’a sunulmasıdır.

Bilgiyi ve bilimi üretmenin bu biçimi üretenlerin sınıfsal konumunu da değiştirme eğilimindedir. Bu konuda görüştüğümüz öğretim elemanlarının söyledikleri önemlidir:

Proje meselesi de bir yandan iktidar alanı oluşturma meselesi. Ne kadar proje yapıyor, ne kadar fon aktarıyor üniversiteye ve bunları kim yönetecek? Bölümde kullanılan alt yapıya kadar işte hangi laboratuvarı kim kullanacak? Ne kadar kullanacak meselesine kadar giden çıktılar var bunun... Çok ciddi bütçeli, ciddi kaynaklar aktarılan 50 kişilik bir hoca kesimi var ODTÜ’de ve rektörlükle, senatoyla, bölüm başkanlıklarıyla, dekanlıklarla ilişkileri çok kuvvetli bunların ve onlar üniversiteyi yönetiyorlar (ODTÜ, idari arş. gör.).

Bu bir tarafıyla da yönetim aygıtıyla karar alma mekanizmalarını fiili olarak değiştiriyor. Ekonomik sermayeyi ellerinde tutan öğretim elemanları aynı zamanda karar vericilere dönüşüyorlar.

Bir taraftan da San-Tez projelerinde öğretim üyesi firma ile ortak proje yürütüyor ve yüksek lisans öğrencileri bundan her hangi bir pay almıyor dolayısıyla öğrencinin ürününe öğretim üyesi ve işveren doğrudan el koymuş oluyor.

Öğrencinin ücret aldığı projeler de var, almadığı projeler de var. Buradan ücret almadı öğrenci ama ücreti alan benim. Dolayısı ile ben firmanın danışmanıyım, firmaya yaptığım çalışmayı bir master tezi olarak sunuyorum ve bu arkadaşımızın buradaki çıktısı, karı yüksek lisans tezini yapmak (SAÜ, Teknokent Müdürü, prof. dr.).

Öğretim üyesi ile araştırma görevlisi ve öğrenci arasında doğrudan bir sömürü ilişkisi var mıdır? Yani araştırma görevlisinin ürettiği artı değere öğretim üyesi ya da yönetim el koyar mı? Aralarında sınıflar arası bir farklılaşma var mıdır? Burada bahsettiğim ilişkilerle öğretim üyesiyle araştırma görevlisi ve öğrenci arasında bir sömürü ilişkisi doğduğunu ve sınıfsal konumlarının birbirinin tersi yönde geliştiğini söyleyebiliriz. Yukarıdaki örnekte öğrencinin ürettiği artı değere hem öğretim üyesi hem de şirket el koymaktadır.

Teknokentte Şirket Faaliyetleri

Akademik işin form değiştirdiği alanlardan birisi de Teknokentlerdir. Öğretim elemanları yaptıkları araştırmaların sonuçlarını ticarileştirmek amacıyla Teknokentte şirket kurabiliyor, bir şirkete ortak olabiliyor veya bu şirketlerin yönetiminde görev alabiliyorlar.

Teknokentlerdeki akademisyen şirketlerinin genellikle yaptıkları işler firma veya kişilere projeleri için hibe bulmak yani proje yazmak ve danışmanlıktır.

Danışmanlığı da kendi içinde işin kurulumu ve geliştirilmesi ile sorun çözme ve süreç geliştirme diye ikiye ayırabiliriz. Üçüncüsü ticari faaliyet olarak dışarıdan getirdikleri bir ürünün satışı, dördüncüsü Ar-Ge çalışmalarıdır. Bu şirketler arasında Ar-Ge yapan firma sayısı çok az.

Akademisyenlerin buradaki işi ve işlevi çok önemlidir. Bir tür arzuhalci işini yapmaktadırlar. Teknokentte şirketi olan bir akademisyen firmalarla nasıl iş yaptıklarını sorduğumuzda her şeyden önce firmalara hibe için projeler hazırladıklarını söyle anlatmıştır:

Mesela siz diyorsunuz ki “bir mandıram var, ben bunu büyütmek istiyorum ve AB standartlarında bir süt işletme tesisi kurmak istiyorum; bana nasıl yardımcı olabilirsiniz?” Biz de diyoruz ki sizin bu amacınıza yönelik olarak Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun 3 milyon Euro’ya kadar fonları var. Biz bu fonu kullanmanızı sağlayabiliriz ve projesini yapıp o kuruma sunuyoruz. En son projemiz süt işletmesiydi. Projemiz geçti ve yatırımcı 4 trilyona yakın hibe aldı (Atatürk Üni, SEM Müdür yrd. doç. dr.).

126

Fonun bulunmasından sonra öğretim elemanları danışmanlık hizmeti yürütüyorlar:

Projesinden fon parası alana kadar danışmanlığını yapıyoruz, oranın profesyonel marka yürütülmesi konusunda da danışmanlık hizmeti veriyoruz. Bakımdır, beslemedir, doğumdur, tohumlamadır, teknik elemanların eğitimidir, hizmet içi eğitimlerdir; bu konularda yardımcı oluyoruz (Atatürk Üni, Veterinerlik Fak./Teknokentte firma sahibi, doç. dr.).

Mühendislik alanında öğretim elemanlarının şirketleri firmalarla çözüm üretme ve süreç geliştirme şeklinde ilişki kurmaktadır:

Şu anda çözüm üretme, süreç geliştirme gibi konularda ortaklık yapıyoruz projelerde. Basınç döküm üzerine bir yazılım aldık yurtdışından; getirdik; bunun Türkiye temsilciliğini yapıyoruz. Çözüm ürettiğimiz bazı firmalar biz de almak istiyoruz bu yazılımı diyor. O yazılımın alınmasını sağlıyoruz. Bunların eğitimlerini ve yazılımın firmada optimum şekilde kullanımını sağlıyoruz (SAÜ, Müh. Fak./Teknokentte firma sahibi, doç. dr.).

Yukarıdaki öğretim elemanının aynı zamanda şirketi aracılığıyla bir yazılımın dağıtıcılığını yaptığını görüyoruz. Öğretim elemanı yaptığı işleri o yazılımla yapıyor; böylece o yazılımın reklamını da yapıyor. Bunların dışında AR-GE faaliyeti yapan şirketler de var. Örneğin ODTÜ’de görüştüğümüz bir öğretim elemanı şirketine yazılım ürettiklerini ve bunu ürünleştirip yurt dışına satış yaptıklarını anlattı.

Karşılıklı ilişkilerle şirket sahibi öğretim elemanlarının sınıfsal konumunun burjuvalaşma ya da küçük burjuvalaşma yönünde değiştiğini söyleyebiliriz. Görüldüğü gibi öğretim elemanlarının sınıfsal konumundaki hareket homojen değildir. Bazılarında proleterleşme eğilimi varken bazılarında da burjuvalaşma veya küçük burjuvalaşma eğilimi vardır. Kapitalizmin gelişim dinamikleri içinde küçük burjuvalar proleterleşme veya burjuvalaşma çoğunlukla da proleterleşme eğilimindedir ancak bunun yanında yeni küçük burjuvalar da ortaya çıkabilir. Bunlar genellikle eğitilmiş profesyonellerdir (Savran, 2008: 22). Şirket sahibi bazı akademisyenler tam bir küçük burjuva olarak kendisi üretim süreci içerisinde yer alır. Bir iki çalışan yanında olsa da (ortak olmadan) çalışanların emeğinin düzenlenmesi ve denetimiyle yetinmez kendisi de üretir. Bunlar burjuvalaşma eğilimi de taşır. Teknokentte şirketi olan öğretim elemanları aynı zamanda büyümeyi de amaçlıyorlar.

Sonuç

Bologna süreci, akreditasyon çalışmaları, kalite çalışmaları, yükseköğretim piyasasının gelişmesi ve rekabetin artmasıyla üniversiteler kendilerine yeni hedefler belirlemekte ve bu hedeflerle akademik iş yeniden tanımlanmaktadır. Üniversite yönetimleri, üniversite sıralamalarında daha üst sıralara çıkmak için akademisyenleri yayın performansı ile iç ve dış destekli projeleri arttırmak yönünde teşvik etmekte ve akademik yükselme kriterleri aracılığıyla zorlamaktadır. Denetimin görünür yüzü sürekli değişimdir. Yükseköğretimdeki piyasa kriterleri meslek içi yükselme kriterleri içine yerleştirilmektedir.

Kurulan uzaktan eğitim merkezleri, sürekli eğitim merkezleri ve teknokentlerle, en başta proje olmak üzere yeni akademik işler gelişmektedir. Yeni iş biçimleriyle akademideki mesleki denetim yerini farklı denetim mekanizmalarına bırakmaktadır. Kapitalist meta üretim ilişkilerinin hâkim olduğu bir yükseköğretim alanında bilimi ve bilgiyi başka türlü üretmek ve üretilenleri başka türlü dolaşıma sokmak zorlaşmaktadır. Yükseköğretim alanı bir piyasa olarak tanımlandıkça, buradaki ürün kapitalist bir meta biçimini aldıkça dolaşıma giren bilgi, bilim ve eğitimi üreten emek öz belirlenimden yoksunlaşmakta ve gerçek boyunduruk altına girmektedir. Gerçek boyunduruk

mekanizmaları meslektaş denetiminden farklılaşmıştır. Bologna ve akreditasyon uygulamalarıyla derslerin, ders amaçlarının belirlenmesinde akademisyen ve bölüm yönetiminin yetki alanının daraldığını, yetkinin piyasaya doğru genişlediğini görüyoruz. Ayrıca bilgi işlem teknolojileriyle denetimin derinliği ve niteliği değişmektedir. Yukarıda bahsedilen yazılımlar sadece akademisyenlerin hedef ve çıktılarını karşılaştırmamakta aynı zamanda koyulan hedefleri yönlendirmektedir.

Gerçek boyunduruk tek yönlü bir tahakküm ilişkisi değildir. Denetim ilişkileri uyum süreci ve direniş örüntülerini de içerir. Fakat akademisyenlerin direniş pratiklerinin ele alınacağı bir çalışma, ayrı bir makalenin konusu olacak kadar kapsamlı olduğundan çalışmamızda yer almamıştır.⁶

Akademik emek, üretken emeğe dönüşmesi, mülksüzleşmesi ve gerçek boyunduruk altına alınmasıyla proleterleşme eğilimindedir. Elbette akademisyenlik mesleği içindeki her akademisyenin sınıfsal konumundaki değişim aynı yönde değildir. Yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi bazılarında proleterleşme eğilimi gözlemlenirken bazılarında burjuvalaşma eğilimi görülmektedir. Teknokentlerdeki ve TTO'lardaki faaliyetlerle bazı akademisyenler burjuvalaşma eğilimine girmektedir.

Akademisyenin sınıfsal konumundaki değişiklikleri daha net çizebilmek için akademik emeğin üretken emeğe dönüşme süreci, yani üniversitelerde dönen paranın sermaye niteliği taşıyıp taşıyamaması, akademik emeğin üretim araçlarıyla ilişkisi ve akademisyenin gerçek boyunduruk altına alınması karşılıklı ve ayrıntılı olarak tartışılmalıdır. Makalenin niceliksel sınırı sebebiyle burada ancak gerçek boyunduruk altına alınma süreci ele alınabilmiştir.

DİPNOTLAR

- 1 <http://tr.urapcenter.org/2015/index.php>
- 2 6111 sayılı “Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, (md. 171), RG, 25/2/2011, 27857.
- 3 Ulutaş, sağlık emek sürecinde de standartizasyonla idari işlerin arttığından bahsetmektedir (Ulutaş, 2011: 111).

- 4 Light'a göre sağlık emek sürecinde yeni dönemde iki profesyonel elit gelişmektedir. Bunlardan birincisi klinik protokoller, kanıta dayalı yönergeler gibi belgelerin geliştirilmesinde görev alan uzmanlar; diğeri ise sağlık örgütlerinin yönetim ve denetiminde görev alan hekimlerdir (Ulutaş, 2011: 119). Akreditasyon kuruluşlarında yer alan akademisyenler Light'ın bahsettiği birinci tür profesyonel elitlere benzemektedir.
- 5 Yükseköğretim Kurumlarında Uzaktan Öğretime İlişkin Usul ve Esaslar.
- 6 Makalenin sınırlılıkları sebebiyle yer vermediğimiz diğere değişken de cinsiyet değişkenidir.

KAYNAKÇA

- Ansal, H. (1985). "Teknolojinin Tarafınlığı ve Üretim İlişkileri", Bunalım, Azgelişmişlik, Devlet, Onbirinci Tez Kitap Dizisi, No.1 (İstanbul: Uluslararası Yayıncılık).
- Balsamo, D. (2014). "Academic Work and Neo Corporate University", https://www.researchgate.net/publication/277131338_Academic_Work_and_the_Neo_Corporate_University
- Bourdieu, P. (2015). Ayrım (Ankara: Heretik Yayınları) (çev. Derya Fırat, Günce Berkkurt).
- Burawoy, M. (2015). Üretim Siyaseti, Kapitalizm ve Sosyalizmde Fabrika Rejimleri, (Ankara: Notabene yayınları) (çev. Çağdaş Gümüöoluk).
- Dölen, E. (2009). Türkiye Üniversitesi Tarihi I; Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922 (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Dölen, E. (2009). Türkiye Üniversitesi Tarihi II: 1922-1933 Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Dölen, E. (2010). İstanbul Üniversitesi Tarihi (1933-1946) (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Evans, Gillian R., (2007). Akademisyenler ve Gerçek Dünya (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) (çev. Ebru Kılıç).

- Hall, R. (2015). “Akademisyen Emeğinin Ortadan Kalkışı Üzerine: Zihin Emekçileri ve Kitle Zekası Arasındaki İlişki” (çev. Güven Savul) Karatahta (Sayı: 2).
- Hall, R. (2014). “On The Proletarianisation of the University”, <http://www.richard-hall.org/2014/09/22/on-the-proletarianisation-of-the-university/>
- Hatiboğlu, M. Tahir, (1998). Türkiye Üniversite Tarihi (Ankara: Selvi Yayınevi).
- Holloway, J. (2010). Kapitalizmde Çatlaklar Yaratmak (İstanbul: Otonom Yayıncılık) (çev. Barış Özçorlu vd.).
- Kelly, Michael P., (1988). “Proletarianisation, The Division of Labour and The Labour Process”, International Journal of Sociology and Social Policy (Cilt: 8, Sayı: 6) 48–64.
- Marx, K. (2011). Kapital (İstanbul: Yordam Yayınevi) (çev. Nail Satlıgen, Mehmet Selik).
- Ovetz, R. (2015). “When He phaest us Fell to Earth: Harry Braverman and the New Division of Academic Labour”, Labor Studies Journal (Cilt: 40, Sayı: 3) 243-261.
- Powelson, Michael W, (2011). “The Proletarianization of the Academy”, Workplace (Sayı:18) 10-24.
- Tekeli, İ. (2010). Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi(İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).
- Tezcek, Fatma Ö., (2013). “Emeğin Gayri Maddi Bileşenleri: TEPAV Örneğinde Bilgi İşçilerinin Yükselişi”, Eğitim, Bilim, Toplum (Cilt:11, Sayı: 42) 94-164.
- Savran, S. (2008). “Sınıfları Haritalamak”, Devrimci Marksizm(Sayı: 6-7)9-50.
- Timur, T. (2000). Toplumsal Değişmeler ve Üniversiteler(Ankara: İmge Yayınevi).

- Ulutaş, Çağla Ü. (2011). Proleterleşme ve Profesyonelleşme Tartışmaları Işığında Türkiye’de Sağlık Emek Sürecinin Dönüşümü (Ankara: Notabene Yayınları).
- Usta, A. (2012). “Kamu Örgütlerinde Kurumsal Karne Modeli ile Performans Yönetimi: Boyutlar ve Göstergeler”, *Amme İdaresi Dergisi* (Cilt: 45, Sayı: 1) 99-120.
- Uzunçarşılı, İsmail H. (2014). Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı (İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları).
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları* (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları) (çev. Taha Parla).
- Wilson, T. (2007). “The Proletarianisation of Academic Labour”, *Industrial Relations Journal*(Cilt: 22, Sayı: 4) 250-262, <http://www.ehea.info/pid34250/members.html>.
- Fen, Edebiyat, Fen-Edebiyat, Dil ve Tarih Coğrafya Fakülteleri Öğretim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (FEDEK), <http://www.fedek.org.tr/>, Erişim Tarihi: 12.06.2016.
- University Ranking By Academic Performance, <http://tr.urapcenter.org/2016/>. Erişim Tarihi: 12.06.2016.
- TÜBİTAK, <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/akademik/ulusal-destek-programlari>, Erişim Tarihi: 12.06.2016.